

Дві Праведниці з однієї вінницької вулиці

Вид на Єрусалимку з Південного Бугу. Фото: Сергій Мороз

У Вінниці є старий район під назвою Єрусалимка. Етимологія прозора, за огляду на те, що у 1913 році євреї становили 47% населення міста. Біля Південного Бугу (у Нижній Єрусалимці) тулилася біднота, ближче до центру жили багатші євреї. Характерно, що саме тут у 1925 році знімали фільм «Єврейське щастя» з Міхоелсом у головній ролі.

З того часу багато води сплигло, але квартал зберіг колорит єврейського містечка з будиночками, що наповзали один на одного. Повоєнну вулицю Поліни Осипенко яскраво описала Діна Рубіна:

Надвечір вулиця Поліни Осипенко сипла, кашляла, відхаркувалася й зітхала. Стук протезів, човгання туфель, шльопання, трубне сморкання, важке дихання, сміх заповнювали повітря, вібруючи в ньому, як надвечірня мошکارа. Це інваліди з фабрики Покришкіна, відпрацювавши зміну, піднімалися в місто, шкутильгаючи й перекидаючись жартами.

Вважалося, що на вулиці Поліни Осипенко живуть заможні люди, не те що голота району Єрусалимки... На Єрусалимці всі були прості та бідні: і безпритульність, і злочинство, і схиблені всіх мастей.

Давним давно вже немає тих євреїв. Але лишилися спогади. Про тих, хто жорстоко громив їх, і тих небагатьох, хто рятував у лиху годину. Про Праведників народів світу.

Вулиця Поліни Осипенко

Вінницька область посідає перше місце в Україні за кількістю Праведників. Це пояснюється як щільністю єврейського населення, так і специфікою регіону, одна частина якого була контрольована німцями, інша належала Трансністрії, де господарювали румуни. Тому одним із видів допомоги євреям став їхній трансфер із німецької до румунської зони окупації, де було більше шансів вижити.

Перший розстріл євреїв у Вінниці датований кінцем липня 1941 року, коли вбили 146 осіб. Обставини цієї акції викладені в донесенні від 9 серпня: Голова команди 4b ...викликав найвпливовішого рабина міста та доручив йому упродовж 24 годин розшукати всю єврейську інтелігенцію. Оскільки перший день не приніс задовільних результатів, євреї були відправлені назад із наказом знайти ще представників єврейської інтелігенції та прибути з ними наступного дня. Лише третього дня майже всі євреї були зібрані. У такий спосіб майже всю інтелігенцію можна було ліквідувати.

Коли Елі Кордонському стали зрозумілі справжні плани гітлерівців, старий рабин звернувся до них німецькою, покликаючись на гуманність. У відповідь на вимогу видати інших євреїв в обмін на власну безпеку рабин сказав: «Вбиваєте мій народ, вбивайте й мене». За кілька днів гестапівці приїхали за його дружиною Міндлею. Більше подружжя ніхто не бачив.

У період з 15 до 20 вересня айнзацгрупа С та допоміжні підрозділи здійснили першу масову акцію, розстрілявши приблизно 9 тисяч євреїв.

16 квітня 1942 року Єрусалимку було ліквідовано, з 5,5 тисяч євреїв знищили 4,8 тисячі. З-поміж відібраних євреїв-ремісників слюсарів та сантехніків більшість вивезли до Житомира, решту розподілили по робочих командах. Більшість євреїв-ремісників жили в гетто, під яке було відведено вулицю Комуністичну.

Усього упродовж 1941-1943 рр. у Вінницькій області знищили приблизно 155 тис. євреїв (110 тисяч місцевих та близько 45 тисяч з інших міст). Станом на 1 квітня 1944 р. у Вінниці налічувалося 76 євреїв, врятованих за допомогою сусідів.

Вінницькій вулиці Поліни Осипенко пощастило. Окрім яскравих образів, описаних Діною Рубіною, тут проживали дві реальні жінки, Праведниці народів світу — Параска Кирилюк та Євгенія Бочкова. Дві героїні на одній вулиці!

Овдовіла 1930 року кравчиня Євгенія Бочкова одна виховувала чотирьох дітей. З початком війни старший син пішов на фронт. Жінка залишилася з молодшими — Меланією, Георгієм та Борисом. По с... родині Рахман — Самуїл та Етя. ... однокласниками хлопчиків Боч...

Фото, відоме під назвою «Останній єврей Вінниці»

У серпні 1941 року одного сина Рахманів убили, а 19 вересня розстріляли Етю та її матір Естер. Самуїла Рахмана з молодшим сином Юрієм переселили в гетто, куди діти Бочкової потайки приносили продукти. У серпні 1942 року поповзли чутки про ліквідацію гетто найближчим часом. І тоді Бочкові прихистили Самуїла із сином, сховавши у своїй коморі. Через два тижні, коли закінчилася їжа, Рахманам за допомогою знайомих вдалося отримати місця в трудовому таборі для єврейських ремісників. Тут вони залишалися до березня 1943-го, після чого знову тимчасово сховалися в Бочкових. Потім син із батьком блукали під вигаданими іменами, виконуючи різні роботи в навколишніх селах, аж до звільнення в березні 1944 року.

Врятуватися від знищення без допомоги небайдужих людей під час Голокосту було практично неможливо. Лідія Абрамівна Мільготіна (Левіт) згадувала:

Я розуміла, що мені не протриматися, і в грудні 1941-го прийшла до єврейського гетто, де побачила знайомого — Юру Рахмана. Він був там із батьком, саме вони й домовилися зі знайомим поліцаєм, і мене взяли в гетто. Працювали ми від ранку до ночі.

Дуже підтримувала нас у ці жахливі часи одна родина. Їхнє прізвище Бочкові. Мати їхня Євгенія Юхимівна врятувала життя єврейському хлопцеві, видавши його за свого сина, а її діти, Боря та Міла, часто приносили нам поїсти.

Після звільнення Самуїл та Юрій Рахмани повернулися до Вінниці та відвідали своїх рятівників. 23 березня 1995 року Євгенія Бочкова та її діти — Меланія та Борис — були удостоєні звання Праведників народів світу. 10 грудня 2001 року його надали й Георгію Бочкову.

Георгій Бочков з Юрієм Рахманом (справа)

Історія другої праведниці ще примітніша. Наприкінці 1920-х років Параска Кирилук прийшла з рідного села Комарів до Вінниці в пошуках заробітку й незабаром влаштувалася нянею у єврейську родину Діклер. У сім'ї росли двоє дітей — Лазар та Фіра. 1932-го року їхня мати померла, а через п'ять років батько, Ілля Діклер, одружився вдруге на Басі Толчинській. Разом із нею додому прийшли і її діти — Семен та Бума. 19 січня 1938-го року в подружжя народився син Гриць, і того ж року Ілля був заарештований органами НКВС і засланий до Сибіру.

11 липня 1941-го року, коли німці увійшли до Вінниці, у місті залишалися Бася та двоє її молодших дітей — 15-річний Бума та трирічний Гриць. Старші — Лазар, Фіра та Семен — пішли на фронт. 19 вересня серед 9000 євреїв було розстріляно Басю з її сином Бумою, який відмовився залишити матір.

Маленького Гриця Бася встигла віддати няні. Параска відразу переїхала на інший кінець міста, побоюючись, що хтось упізнає малюка і видасть їх поліції. Аби проіснувати, вона бралася за будь-яку роботу, прала та прибирала в заможних сім'ях. Параска видавала хлопчика за свого сина, але багато хто їй не вірив: чорноока й чорноволоса дитина була зовсім не схожа на «маму». Якось, під час чергової облави, жінці наказали з'явитися з хлопчиком у поліцію для встановлення особи. На щастя, медик, який проводив перевірку, заявив, що дитина не єврей.

Параска Кирилюк з врятованим нею Грицем Діклером

Після звільнення Вінниці рятівниця та її вихованець повернулися до будинку Діклерів, де до них приєдналися брати, які повернулися з фронту та сестра Гриця. У 1946-му, коли стало відомо про загибель їхнього батька в ГУЛАГу, Парасковія офіційно всиновила Гриця, і він став носити прізвище Кирилюк. Усе своє життя вона присвятила прийомному сину, а згодом і його дітям.

18 січня 2004 року «Яд Вашем» удостоїв Парасковію Кирилюк почесного звання Праведниці народів світу (помертно).

Щодо Григорія, то він закінчив Київський геологорозвідувальний технікум, а потім університет. На пенсію пішов головним геологом Вінницької геологорозвідувальної партії.

«Бабуся майже до кінця життя прожила все в тому ж будинку на вул. Поліни Осипенко, 22 і до пенсії пропрацювала у цьому ж будинку в усіх конторах, які змінювали одна одну, — згадує дочка Григорія Ірина. — Все своє життя вона не вважала, що здійснила подвиг. Просто не дала образити хлопчика, якого няньчила, а потім не віддала його до дитбудинку...

Бабусі не стало 1986-го. Тата немає з нами з 2017 року. Вони не встигли побачити медаль Праведниці, її отримував мій брат...».

Зінаїда Тобіяш (Ізраїль)